

Rechter Tie als forensisch expert.

Voordracht gehouden op de voorjaarsbijeenkomst te Geel, 10 april 2011.

Dr. Harmen Beukers
Scaliger Instituut, Universiteitsbibliotheek Leiden

Op 9 augustus 2010 was het honderd jaar geleden dat Robert Hans van Gulik geboren werd. Voor de Universiteitsbibliotheek Leiden was het een reden om van december 2010 tot maart 2011 een tentoonstelling te organiseren: 'Gao Luopei 高羅佩 – De sinoloog Robert Hans van Gulik in wetenschap en kunst'. Tegelijkertijd werd aandacht besteed aan het feit dat het Sinologisch Instituut van de Universiteit Leiden sinds 1977 de fameuze Chinese bibliotheek van Robert van Gulik bezit. Bekendheid bij het algemene publiek kreeg Van Gulik echter als auteur van de '*Rechter Tie*' detective romans. Het was een van de drie levens van deze diplomaat/schrijver/geleerde¹.

Robert van Gulik.

De vroege jeugd van Robert van Gulik speelde zich af in Gelderland. Hij werd op 9 augustus 1910 in Zutphen geboren. Op driejarige leeftijd verhuisde hij naar Nijmegen. In beide plaatsen was zijn vader Willem van Gulik als officier van gezondheid verbonden aan hospitalen van het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger. In 1914 werd vader uitgezonden naar Java als directeur van de Militair Geneeskundige Dienst. De familie volgde een jaar later naar Batavia. Hier bracht Robert zijn lagere-schooljaren door. Met het beëindigen van vaders diensttijd in de zomer van 1923 keerde de familie van Gulik weer terug naar Nederland en vestigde zich in Beek bij Nijmegen. Van 1923-1930 ging Robert naar het Stedelijk Gymnasium in Nijmegen. In die periode werd zijn belangstelling voor Aziatische talen en culturen duidelijk: hij verdiepte zich in de Chinese taal en in Sanskriet. Daarbij kreeg hij hulp van de beroemde Sanskritist prof. dr. C.C. Uhlenbeck, die na zijn emeritaat naar Nijmegen verhuisd was. Met deze geleerde publiceerde Robert in zijn gymnasiumtijd als tweede auteur zijn eerste wetenschappelijke werk, *An English-Blackfoot Vocabulary* (1930).

Na het eindexamen toonde Van Gulik geen belangstelling voor een zuiver wetenschappelijke carrière. Met zijn meer praktisch gerichte instelling zag hij meer perspectief in een positie als ambtenaar op het Bureau Oost-Aziatische Zaken te Batavia. In overeenstemming met het contract dat hij daarvoor tekende liet hij zich in september 1930 aan de Leidse Universiteit inschrijven in twee faculteiten te weten Letteren (met hoofdvak Chinees en bijvak Japans) en Rechten. Al na nauwelijks twee jaar slaagde hij voor de kandidaatsexamens Chinees en Indisch Recht. Helaas beëindigde de Nederlands-Indische regering het contract. Van Gulik besloot toen de rechtenstudie op te geven en zich verder alleen bezig te houden met Chinees, Japans en Tibetaans. Zijn doctoraal examen legde hij in 1934 af in Utrecht. Aan die universiteit promoveerde hij in 1935 *cum laude* op een proefschrift over de paardencultus in China en Japan.

Voor oriëntalisten die geen wetenschappelijke carrière ambieerden lag een carrière bij de buitenlandse dienst voor de hand. Mede dankzij de grote behoefte aan oriëntalisten bij de Nederlandse vertegenwoordigingen in het Verre Oosten, kon Van Gulik direct na zijn promotie als adjunct-tolk in dienst treden en vertrok hij begin mei 1935 per Transsiberische trein naar Harbin in China en vandaar naar zijn eerste post in Tokyo. Hij zou er tot juli 1942 blijven. Hij zou er nog tweemaal terugkeren, namelijk van 1948-1951 als adviseur van de Nederlandse Militaire Missie in Japan en uiteindelijk van 1965-1967 als ambassadeur. Tijdens de oorlog werd Van Gulik van maart 1943 tot mei 1946 geplaatst in de hoofdstad van Vrij China, Chungking. Hier kon hij zich laven aan de Chinese cultuur, omdat – in zijn eigen woorden – “al de beste geleerden en kunstenaars van alle grote culturele centra in China waren hier samengekomen.”

Van Guliks loopbaan in de buitenlandse dienst bracht hem verder naar India (1952-1953), Libanon (1956-1959) en Maleisië (1959-1962). Hij eindigde zijn carrière als ambassadeur van Japan en Korea. Hij overleed in 1967 op zeventijftigjarige leeftijd in Den Haag.

Rechter Tie.

Met de aanval op Pearl Harbor op 9 december 1941 ontstond voor de diplomatieke missies in Japan een oorlogssituatie. Dat betekende opsluiting op het ambassadeterrein in afwachting op een uitwisseling van diplomaten. Voor Van Gulik kwam die op 30 juli 1942. Als bagage werd slechts één koffer toegestaan. Zijn omvangrijke bibliotheek moest hij achterlaten. Hij kon behalve twee manuscripten slechts een paar Chinese boekjes meenemen

... die ik willekeurig had gekozen, teneinde tenminste nog enige Chinese lectuur bij de hand te hebben in de onzekere dagen die ons wachtten. Hieronder bevond zich een kleine lithografische editie van een misdaadroman uit de 18de eeuw, waarin het speurwerk werd beschreven van de T'ang-staatsman en meesterdetective Ti Jen-chieh; pas een jaar later opende ik dit boek.

In een deel van dat boek, *Wu Zetian si da qi an* (Vier grote opmerkelijke rechtszaken uit de tijd van keizerin Wu Zetian), trad Di Renjie op, in het Nederlands beter bekend als Rechter Tie.

Di Renjie (630-700) is een historische figuur uit de Tang-dynastie. (fig. 1) Hij had een succesvolle loopbaan als magistraat in verschillende districten. In die capaciteit vervulde hij tegelijkertijd de functies van rechter, districts- en stadsbestuurder en hoofd van de politie. Na een succesvolle loopbaan als prefect kreeg Tie een aanstelling aan het Keizerlijke Hof als één van de hoogste ambtenaren van keizerin Wu. Hij overleed in de ouderdom van zeventig jaar

In 1949 publiceerde Van Gulik een Engelse vertaling van een deel van bovengenoemd boek onder de titel *Celebrated Cases of Judge Dee (Dee Gong An)*. (fig. 2) In de inleiding gaat Van Gulik uitgebreid in op de karakteristieken van Chinese detective romans en van de Chinese rechtspraak². Hier treden ook Rechter Tie's vaste medewerkers op: zijn vertrouwde raadgever wachtmeester Hoeng Liang en de assistenten Ma Joeng, Tao Gan en Tsjiao Tai. In 1982 verscheen een Nederlandse uitgave *De vergiftigde bruid*.

Voor Van Gulik was een tweede belangrijke bron voor traditionele gerechtelijke procedures de verzameling dertiende eeuwse casus door Gui Wanrong, *Tang Yin Bi Shi*. Ook dit werk werd door Van Gulik vertaald en geannoteerd. Het verscheen in 1956 onder de titel *Parallel Cases from under the Pear Tree*. Uit verschillende besproken casus wordt duidelijk dat Chinese rechters gebruik maakten van traditionele Chinese wetenschappen. Iedere geleerde had op zijn minst een oppervlakkige kennis van geneeskunde en van farmacologie en toxicologie

De ontstaansgeschiedenis van de Rechter Tie-boeken is door Robert van Gulik zelf geschreven. Deze *'Remarks on my Judge Dee Novels'* zijn opgenomen in het gedenkboek van Marco Huysmans³. De Rechter Tie-boeken werden oorspronkelijk in het Engels geschreven. De eerste Nederlandse serie van vijf boeken verscheen als *'Rechter Tie Mysteries'* bij de uitgeverij W. van Hoeve in de periode 1957-1960. Op verzoek van de uitgever werd in 1962 begonnen met een tweede serie *'Nieuwe Rechter Tie Mysteries'*.

De traditionele praktijk van de lijkschouwing.

Rechter Tie volgde de traditionele praktijk om zelf van de criminele feiten kennis te nemen, daaruit een conclusie af te leiden en die bij de openbare behandeling van de rechtszaak op te voeren. Daarbij onderzocht hij persoonlijk het misdrijf, deed onderzoek van het lijk en ondervroeg verdachten en getuigen.

Een lijkschouwing veronderstelde een zekere kennis van de geneeskunde en van de toxicologie. Chinese literati lazten wel degelijk medische boeken, al was het maar om behandelingen te leren die de oude dag van hun ouders zou verlichten. Bovendien waren ze dan bij ziekte niet afhankelijk van de sociaal lagere 'medische marskramers'. Het zal dan ook niet verbazen dat Rechter Tie medische kennis bezat. In *De vergiftigde bruid* werd dit expliciet vermeld toen Tie zich vermomde als rondreizend dokter:

Hij wist, zoals alle letterkundigen tamelijk veel van kruiden af, want medicijnen is een onderdeel van de studie die de staat zijn toekomstige ambtenaren oplegt.

Toen hij de apotheker Kwo – in *Nagels in Ning-tso* – bezocht en deze opmerkte dat Tie geheel op de hoogte was van de kruidenkunde, toen antwoordde de rechter: "Ik lees graag oude boeken over de pharmacie." En ook in *Het Chinese Lakscherm* werd Tie's vertrouwdheid met de geneeskunde vermeld: "Hij was bekend met de medische wetenschap en vooral met het speciale vak van de lijkschouwer." (fig. 3)

Voor de lijkschouwing bestond een goede handleiding, de *Xi Yuan Li* 洗冤錄 (1252) geschreven door Sung Tzu. Dit werk was bedoeld voor lagere ambtenaren die zich met strafrechtzaken bezig hielden. Het was het officiële handboek voor forensisch onderzoek in China tot de oprichting van een Nationale Gezondheidszorg in 1927. De oorspronkelijke tekst werd in 1304 verbeterd door toevoeging van schetsen van kadavers waarop de vitale punten aangegeven waren die bij de lijkschouwing gecontroleerd werden. In 1771 werd dit werk nog met een aantal osteologische schema's aangevuld (fig. 4). Deze speelden een belangrijke rol bij het onderzoek van het skelet. De betreffende tekst geeft eerst een globaal overzicht van de beenderen en begint met de constatering:

Het menselijk lichaam heeft 365 geledingen, evenals de zonneweg in 365 graden verdeeld is; de beenderen van de mannen zijn wit, die van de vrouwen zijn grijs. De beenderen van het hoofd bij mannen, van af de nek tot aan het oor en het achterhoofdsbeen bestaan uit 8 stukken of platen, aan het achterhoofdsbeen is een dwarse naad en een naad die naar beneden loopt tot aan de atlas: ...⁴

Belangrijk zijn ook de instructies over de wijze waarop botstukken behandeld moeten worden:

Men neme dun hennepouw of bamboe en reige daar de beenderen aan en steke in elk been een reepje papier met de naam van het been, dan zal men zich niet vergissen tijdens het gerechtelijk onderzoek.

Voor dat onderzoek worden de beenderen eerst gewassen, daarna 'in geregelde volgorde aan een touw geregen' op een mat gelegd en geroosterd. De beenderen worden onderzocht op een heldere plaats onder een 'rood geolied regenscherm'. Daarmee wordt het zonlicht gefilterd en worden bepaalde verkleuringen door bloedingen beter zichtbaar. Om breuken vast te stellen smeert men bijvoorbeeld de beenderen in met 'dikke, goede inkt'. Als de inkt is opgedroogd, wast men die weg:

... zijn er breuken, dan dringt de inkt bepaald daar binnen, zijn er geen breuken, dan dringt de inkt niet binnen.

Als dat deel van het onderzoek is afgelopen, gaat men het geraamte nakijken aan de hand van 'tabellen voor de lijkschouwing':

... dan zullen de lijkschouwers de beenderen afroepen volgens de vier richtingen (naar boven, naar beneden, rechts en links), namelijk het geraamte met het gelaat naar boven gekeerd, beginnen zij met de schedel en roepen eerst af de kruin van het hoofd, de fontanellen, de neusbeenderen, den strot, de mondbeenderen of deze volledig zijn of niet, de oogkassen, enz. enz.

Vervolgens wordt ook de achterzijde van het geraamte gecontroleerd en worden alle delen gemerkt. De verschillende groepen beenderen worden in papier gepakt en omwikkeld met toilet papier en dan tezamen in een pot bewaard.

Belangrijk is natuurlijk de vaststelling of de dood een gevolg is van een vergiftiging of niet. Ook hier geeft de *Xi Yuan Li* een duidelijk leidraad⁵. De algemene verschijnselen van een vergiftiging zijn donkerrode lippen en gezicht, en bloed uit mond, ogen, oren en neus. Bij zeer zware vergiftigingen zou het lichaam zwart en opgezwollen zijn en het gelaat blauwzwart en puilen de ogen uit. Bij de lijkschouwing maakt men gebruik van een zilveren probeernaald. Die wordt eerst gewassen in een aftreksel van *Albizia saponaria*. Daarna wordt deze in de mond van het lijk gestoken. De mond wordt dan enige tijd afgesloten met papier. Bij vergiftiging heeft de naald een niet-afwasbare blauwzwarte kleur. Er is een alternatieve test, daarbij wordt in de mond van het lijk een klomp kleverige rijst gestopt. Vervolgens worden de lichaamsoeningen bedekt met watten en vellen papier. Bij vergiftiging zal het lijk opzwellen en zal de rijstklomp doordrenkt zijn met een zwart stinkend vocht. Bij twijfel kan men de rijst aan een kip geven. Sterft deze dan is er sprake van een vergiftiging.

De *Xi Yuan Li* bespreekt ook verschillende vergiften⁶. Een bijzonder dierenvergift is Ku tu 蠱毒.

Om dit vergift te bereiden worden honderd kruipende dieren en insecten gevangen en in een pot gedaan; na verloop van een jaar wordt de pot nagezien, er is één dier overgebleven, dat al de anderen heeft opgegeten; dit dier bevat al het vergift hier bedoeld.

Het is 'het meest wonderlijke van alle vergiften'. Als iemand aan dit vergift overlijdt, dan is er geen onderscheid met dood door ziekte. Ook hier wijst de proef met de naald het vergift aan. Het vergift wordt bereid in dorpen in de zuidelijke provinciën. De *Xi Yuan Li* raadt aan

... gaat men bij iemand eten, dan roert men met een rhinoceroshoorn in het eten; als er wit schuim boven komt, dan is dit vergift in het eten; is er geen schuim, dan is dit vergift niet in het eten. Men laat de vergiftigde persoon in 't water spuwen; zinkt het uitbraaksel, dan is er vergift in; drijft het boven, dan is er geen vergift; of men laat iemand een zwarte boon in de mond nemen; als de boon opzwellt en schil barst, dan is hij met dit vergift vergiftigd; zwelt de boon niet en barst de schil niet, dan is hij niet met dit vergift vergiftigd.

Naast de rechters, was alleen de lijkschouwer een expert in forensische vraagstukken. Veelal was dat een persoon van een lagere sociale klasse, die deze activiteit combineerde met die van begrafenisondernemer. In het geval van Rechter Tie treedt echter vrijwel altijd een apotheker op als lijkschouwer. Zo was de lijkschouwer in *Het Spook in de Tempel* 'apotheker van beroep', in *Labyrinth in Lan-Fang* was deze 'in het dagelijks leven eigenaar van een welbekende apotheek', in *Het Chinese Lakscherm* 'de eigenaar van de grote apotheek op de markt', in *Het rode Paviljoen* 'eigenaar van de grootste apotheek op dit eiland', en in *Fantoom in Foe-lai*, de apotheker Kwo.

Het merkwaardige lijk.

Een bijzondere lijkschouwing vond plaats in de zaak van 'Het merkwaardige lijk', één van de drie zaken in *De vergiftigde bruid*. Rechter Tie vermoedde dat de marktverkoper Bie Hsoen niet op natuurlijke wijze was gestorven. Daarom liet hij het lijk opgraven. Dat was op zich niet zonder risico voor de rechter: het opgraven van een lijk zonder goede grond was een halsmisdad. Bij inspectie van het lijk constateerde Tie dat

... de ontbinding tot bepaalde plekken beperkt was gebleven. Niettemin zag Bie's stoffelijk overschot er gruwelijk uit, vooral omdat de ogen nog open stonden en als verschrompelde askleurige balletjes in de kassen lagen.

Hij vervolgde met een bijzondere ondervraging. Als namelijk van een moord sprake zou zijn, dan zou de ziel nog om het lichaam zweven. Rechter Tie richtte zich tot het lijk en vroeg of de ziel, als die inderdaad nog aanwezig was, zich kenbaar wilde maken door de ogen te sluiten: Tot ontzetting van

de aanwezigen “knipperden de verdroogde oogleden van het lijk en sloten zich over de donkere kassen.’ Dat was voor Tie voldoende en beval hij de lijkschouwer het onderzoek voort te zetten. Na verwijdering van het doodskleed werd het lijk zorgvuldig gewassen met sterke wijn. Daarna begon het onderzoek:

De lijkschouwer begon met het gezicht en de hals nauwkeurig te bekijken en zocht daarna het lichaam centimeter voor centimeter af. ... ook het onderzoek van de buikstreek [leverde niets op] ...

De lijkschouwer bekeek de benen en vroeg zijn helpers of ze het lichaam om wilden keren.

De lijkschouwer vond bij het uitwendig onderzoek geen enkele aanwijzing voor een moord. Om voldoende zekerheid te krijgen kreeg de lijkschouwer toestemming om een inwendig onderzoek te doen:

De lijkschouwer schonk warm water in de mond van het lijk en drukte zodanig op de borst en buik dat het water eerst naar binnen liep en daarna weer opborrelde. Daarna nam hij een plat zilveren instrumentje dat ongeveer twintig centimeter lang was en duwde het langzaam naar binnen, tot het diep in de keel stak. Hij liet het los en vroeg de rechter of hij wilde toezien terwijl het instrument weer naar buiten werd getrokken.

Rechter Tie knikte en de lijkschouwer trok het instrument naar zich toe. Het zilver was op geen enkele plaats verkleurd.

Tot verbazing van Rechter Tie waren er dus geen verdachte sporen te vinden. Toch wist Tie de weduwe uiteindelijk een bekentenis te ontlokken. Na het Drakenboten festival had zij haar man zo dronken gevoerd dat hij omviel:

... ik nam een van de lange dunne naalden die we gebruiken om zolen op onze schoenen te stikken en sloegen de naald met een houten hamer in zijn schedel. Bie Hsoen schreeuwde maar één keer, daarna was hij dood. Van de naald was alleen een klein kopje te zien, onvindbaar tussen de haren verborgen. Bie Hsoen bloedde niet, maar zijn ogen puilden uit zijn kassen. Ik wist dat een lijkschouwer de wond niet licht aan het licht zou brengen.

Naaldmoorden

Van Gulik gebruikte het thema van de naaldmoord ook in *Nagels in Ning-tsoj*, zelfs tweemaal. In eerste instantie ging om de katoenhandelaar Loe Ming, die vermoedelijk op niet natuurlijke wijze overleden was. Zijn zwager was het namelijk opgevallen dat het gezicht van de dode een normale kleur had, maar dat de ogen erg uitpuilden. Ook hier leverde de schouwing na de opgraving van het lijk geen enkele aanwijzing op voor een moord. De echtgenote van apotheker Kwo suggereerde Tie een oud gegeven, namelijk dat de scherpe, ijzeren zoolnagel als moordwapen gebruikt kon worden:

... Die lange nagels hebben maar een kleine kop. Indien ze er helemaal met de houten hamer ingedreven worden, zal de kop volkomen onzichtbaar zijn tussen de haren op de kruin.

Daarom zou niemand een dergelijke moord ontdekken. Rechter Tie besloot nu tot een tweede lijkschouwing over te gaan, alleen van het hoofd en in het bijzonder van de kruin. De lijkschouwer rapporteerde dat hij “tussen de haren op de kruin een kleine ijzeren punt heeft aangetroffen. Het schijnt de kop van een nagel te zijn.” Met een tang haalde hij een lange ijzeren nagel uit de schedel.

Rechter Tie meende dat mevrouw Kwo de suggestie niet zo maar gedaan had. In feite had zij aangegeven dat zij zelf op deze wijze een eind gemaakt had aan het leven van haar eerste echtgenoot. In het geheim maakte Tie diens graf open en onderzocht de schedel. Hij schudde die heen en weer: “Er klonk gerinkel van ijzer tegen been.”

Van Gulik ontleende het thema van de naaldmoord aan de door hem uitgegeven *Parallel Cases from under the Pear Tree*. Daar werd in Casus 16B beschreven dat de prefect van Yen Tsun een

vrouw verdacht van een moord. Hij kon de zaak oplossen toen hij opmerkte dat vliegen zich verzamelden op de kruin van de dode. Hij deed de haren opzij en vond een ijzeren spijker. Het is opmerkelijk dat in geen van de eerder genoemde zaken Rechter Tie dacht aan werd aan een raadgeving in de *Xi Yuan Lu*:

Als de dode een man is moet de kruin onderzocht worden voor het geval er een platkop spijker ingeslagen is.

Maankruid

De eerdergenoemde apotheker Kwo uit Ning-tso was eigenaar van de apotheek 'De Kaneelgaarde'. Niet lang na zijn aankomst in Ning-tso bezocht Rechter Tie die apotheek. Hij was erg onder de indruk van het onberispelijk uitzijende medicijnenkabinet. Hij las de opschriften van de 'ontelbare kleine laadjes' en merkte op dat de apotheker beschikte over een uitgebreide verzameling pijnstillende middelen: "Hier is zelfs het Maankruid, dat is nogal zeldzaam." De apotheker bevestigde dat: in Ning-tso groeide die plant maar op één plaats, op de top van een hoge rots, die daarom Medicijnheuvel genoemd werd: "We verzamelen de wortels daar in de winter, van onder de sneeuw." Rechter Tie demonstreerde zijn kennis van de geneeskrachtige planten door op te merken

In de winter heeft het de meeste kracht. Alle sappen zijn dan in de wortels samengetrokken.

Om welke plant het hier precies gaat is niet helemaal duidelijk. In principe kan het de judaspenning zijn (*Lunaria annua*) of de maanvaren (*Botrychium lunaria* of *Botrychium ternatum*). De laatste is in de Chinese geneeskunde bekend als Yindijue (陰地蕨). Alleen moeten volgens de aanwijzingen in het klassieke werk over de Chinese Materia Medica, de *Bencao Gangmu* de wortels en bladeren van de maanvaren in juli verzameld worden (fig.5). Volgens hetzelfde werk wordt dit geneesmiddel door Taoïstische alchemisten gebruik bij de bereiding van cinnaber en zwavel.

De wortel van de Slangenboom

Apotheker Kwo was betrokken bij de lijkschouwing op de bokser Lan-Taokwee. (fig. 6). Het stoffelijk overschot van de bokser werd gevonden in het badhuis:

Zijn gelaat was vertrokken, het had een vreemde, groenachtige tint. Zijn gezwollen tong hing half uit zijn mond.

Naast het lijk lagen de scherven van een theekopje. Op een van die scherven zat een kleine jasmijn bloesem geplakt. Na onderzoek van het lijk rapporteerde Kwo:

De dood werd veroorzaakt door een snelwerkend vergif, een poeder gemaakt van de gedroogde wortel van de Slangenboom, die ver in het zuiden groeit. Ik heb de thee uit de theepot en de resten die op de bodem van het gebroken kopje aangetroffen werden, aan een zieke hond gevoerd. De thee in de pot bleek onschadelijk, maar de hond stierf zodra hij wat van de resten opgelikt had.

Kwo meende dat de moordenaar het vergif in de gedroogde jasmijnbloesem had gedaan en die bloem ongemerkt in het kopje had laten vallen. Hij beargumenteerde dit als volgt:

Het vergif heeft een zwakke maar zeer bijzondere geur, die zou opvallen indien het met hete thee vermengd werd. Maar wanneer het eerst in een jasmijn wordt gedaan, dan zal de reuk van het vergif in de sterke geur van die bloem opgaan. Toen ik de rest van de thee zonder de bloem verwarmde, was de geur van het Slangenbloem-poeder duidelijk merkbaar en kon aldus worden geïdentificeerd.

Hetzelfde vergif werd ook gebruik bij de moord op Wang Te-hwa, de magistraat van Foe-lai (*Fantoom in Foe-lai*). Het rapport over die moord vermeldde dat Wang vergiftigd was door het poeder van de slangenboomwortel, dat in zijn thee was gedaan. Hoe dat vergif in zijn thee gekomen was,

was onduidelijk. Ook hier deed de lijkschouwer een dierproef om de vergiftiging vast te stellen:

Hij gaf de thee aan een hond te drinken die dadelijk stierf. Hij verwarmde daarna de thee weer en kon door de reuk het vergif identificeren ...

Rechter Tie bleek de 'bliksemsnelle werking' van dit vergif te kennen: "het veroorzaakte een bijna onmiddellijke hartverlamming."

Mogelijk werd een dergelijk vergif ook gebruikt bij de moord op de student Tong Mai (*De parel van de Keizer*). Tijdens de Drakenbootwedstrijd was de student plotseling dood in elkaar gezakt. Volgens de lijkschouwer was hij vergiftigd. Hij vond behalve symptomen van hartverlamming:

... ook nog purperen vlekjes op de toppen van zijn vingers en tenen en ik heb zojuist vastgesteld, dat de tong gezwollen is en bedekt met donkere vlekken. Ik kom uit het zuiden en weet dat de bergbewoners daar een langzaam werkend vergif maken, dat precies dezelfde symptomen veroorzaakt. Toen ik die vlekjes op zijn vingers en tenen zag, wist ik dat hij door vergif moest zijn omgebracht.

De bij de schouwing aanwezige dokter bevestigde die opvatting:

Ik ken dat poeder eigenlijk alleen, gebruikt in zeer kleine doses als een stimulans bij hartzwakte. Een grote dosis is natuurlijk dodelijk. Op de nuchtere maag werkt het in een kwartier of zo, maar na een zware maaltijd kan het een uur of langer duren.

Het vergif van de Tanka.

Een bijzondere vergiftiging wordt beschreven in de *Moord in Canton*. Bij de lijkschouwing van de Keizerlijk Censor Lioe Tao-ming werd vastgesteld dat hij overleden door toediening van een vergif, dat 'niet in onze boeken wordt genoemd.' Als de lijkschouwer niet toevallig eens eerder een dergelijk geval had waargenomen, was de doodsoorzaak nooit vastgesteld:

Indien dit vergif in een grote dosis wordt toegediend sterft het slachtoffer vrijwel terstond. Kleinere doses veroorzaken een algemeen gevoel van afmatting, de dood volgt dan na enige weken. Het kan slechts worden getraceerd door de keel van het slachtoffer te onderzoeken, diep binnenin.

Het was een vergif dat alleen bekend was onder de Tanka, een bevolkingsgroep die in de kustgebieden van Zuidwest China op boten leefde. Zij werden gezien als van niet-Chinese herkomst. Rechter Tie was meer over dat 'watervolk' te weten gekomen. Door ondervraging van een Chinese vrouw die aan een Tanka-bordeel verkocht was (fig. 7). Zij legde uit dat de Tanka doodsbenuwd waren voor hun eigen vrouwen, 'want voor de helft zijn 't toverhekse' en zij 'knoei altijd met allerlei vieze drankjes en vergiftig spul.'

Een van de drankjes die Tankavrouwen van moeder op dochter leerden, was een drankje om te voorkomen dat hun minnaars hen zouden verlaten voor een andere vrouw. Zij gaven hun minnaar het vergif als ze die verdachten onder een voorwendsel op reis te gaan. Als de minnaar op tijd terugkwam, kreeg hij een tegengif en kwam niet te weten wat er gebeurd was.

Censor Lioe Tang-ming had in Canton een relatie gekregen met de Arabische danseres Zoemoeroed en had haar beloofd haar het burgerschap te bezorgen. Toen de Keizerlijke Censor plotseling voor een paar dagen terug moest naar de hoofdstad, had zij hem gevraagd wanneer hij zou terugkeren

... hij zei hoogstens over veertien dagen. Toen we afscheid namen heb ik het vergif in zijn thee gedaan, net zoveel, dat het 'm niks zou doen als hij over drie weken het tegengif zou krijgen. Maar als ie me zou bedriegen en nooit meer terugkwam, zou ie dat met z'n leven betalen.

Helaas was Lioe langer in de hoofdstad opgehouden. Pas na vier weken keerde hij terug, maar had Zoemoeroed niet direct opgezocht omdat hij zich niet al te best voelde en eerst wat wilde opknappen. Maar toen hij zich als maar beroerder ging voelen had hij haar toch maar opgezocht. Voor zij hem het tegengif kon toedienen was Lioe flauw gevallen:

Ik kreeg het tegengif zijn keel nog in, maar het was te laat. Een half uur later was ie dood.

De expert.

De enkele voorbeelden in het voorgaande laten zien dat Rechter Tie zeker een deskundige op het gebied van de forensische geneeskunde genoemd mag worden. Of eigenlijk dat zijn geestelijk vader Robert van Gulik goed op de hoogte was van de traditionele Chinese praktijk van de gerechtelijke geneeskunde, de klassieke Chinese geneesmiddelleer en toxicologie. Ook informeerde hij zich terdege over de werking van verschillende vergiften in historische bronnen. Zo ontleende hij het Tanka vergif aan de Franse vertaling van een Chinees historisch werk:

Si quelqu'un épouse une de leurs filles, chaque fois que cet homme va au dehors, sa femme ne manque pas de lui demander la date de son retour. Alors, elle prépare un pâté empoisonné et si, à l'époque dite, il est revenu, elle met dans le pâté un contre-poison, sinon le poison fait son oeuvre et l'homme meurt.⁷

¹ Zie de biografie door C.D. Brakman, H. de Vries – van der Hoeven, *Een Man van drie levens*. Amsterdam, 1993.

² Cf. W.L. Idema, 'Het mysterie van de gehalveerde Rechter Tie roman' *Hollands Maandblad* 16, nr 318/319, 1974: 58-66.

³ Marco Huysmans, *Robert van Gulik, 1910-2010*. Zeeland (N.B.), 2010: 161-172

⁴ De citaten zijn ontleend aan de vertaling die de militair apotheker C.F.M. de Grijns publiceerde onder de titel *Geregtelijke Geneeskunde, uit het Chinees vertaald* in de *Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen*; dl. 30, 3e stuk (1863). Het onderzoek van de beenderen wordt behandeld in Boek I, hoofdstukken 12 en 13. Een recentere Engelse editie is van Brian E. McKnight, *The washing away of Wrongs* (1981).

⁵ 'Dood door vergiftiging' in Boek III, hoofdstuk 4.

⁶ 'Over vergiften' in Boek III, hoofdstuk 5.

⁷ Camille Sainson, *Histoire particulière du Nan-tchau*. Paris, 1904: 172.

Afbeeldingen bij Rechter Tie

Rechter Di Renjie.

滕公懸執

Fig. 1.

Van Guliks uitgave van Celebrated Cases of Judge Dee.

Fig. 2.

Rechter Tie en wachtmeester Hoeng onderzoeken het lijk van een oude bedelaar (Zes zaken voor Rechter Tie).

Fig. 3.

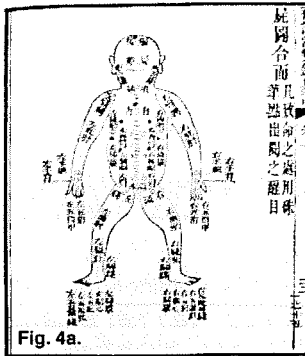

Fig. 4a.

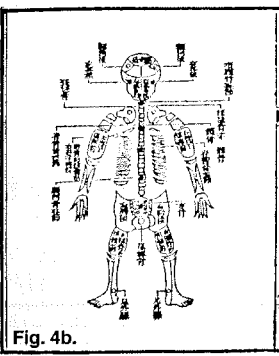
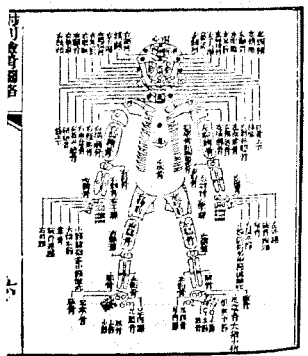

Fig. 4b.

Schema voor het uitwendig onderzoek van lijken uit de Xi Yuan Li.

Schema voor het onderzoek van het skelet uit de Xi Yuan Li.

Afbeelding van Yindijue (Botrychium ternatum) uit de Bencao Gangmu.

厥地陰

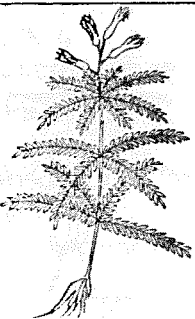

Fig. 5.

Rechter Tie en apotheker/lijkschouwer Kwo (Nagels in Ning-tso).

Fig. 6.

Rechter Tie ontmoet bij een theehuisje een prostituee die hem inlicht over de Tanka (Moord in Canton)

Fig. 7.